

Domaniczky Endre

Mádl Ferenc kondoleáló levele Benedek Ferenc özvegyének (forrásközlés)

15 éve halt meg Benedek Ferenc, a római jog nemzetközi hírű professzora, aki jogászok generációit – köztük Magyarország két köztársasági elnökét: Mádl Ferencet és Sólyom Lászlót is – tanította a Pécsi Tudományegyetemen. Jelen írásban Benedek és Mádl kapcsolatán keresztül tekintjük át a professzor és híres tanítványa pályafutását.

1. Az „eke szarvától” a professzori stallumig. Benedek Ferenc pályafutása

Benedek professzor „Pannónia szép tájairól”¹ származott, és Zala megye Vas megyéhez közeli részén, a kicsiny Ozmánbük faluban született.² Szülei, akik földművesek voltak és mintegy 30 holdas birtokukon gazdálkodtak, mindhárom gyermeküket taníttatták. Benedek Ferenc ennek köszönhetően a középiskola elvégzését követően 1944-ben a szombathelyi Hittudományi Főiskolára, 1945-ben pedig a pécsi tudományegyetemre³ iratkozott be. Pályaválasztása mögött családi minták álltak. A teológia iránti érdeklődését valószínűleg a vallásos családi és falusi közösségben szerzett élmények mélyítették el – azonban innét eltanácsolták.⁴ Jogi tanulmányokat – ahogy ezt többször elmesélte – kifejezetten családi példa alapján kezdett el folytatni, egyik rokona ugyanis a Zala Megyei Bíróság polgári kollégiumának elnöke volt.⁵ Benedek bírónak készült, ám „[a]mikor 1951-ben, a Rákosi-korszak derekán ledoktoráltam, már nagyon nem akartam bíró lenni, esetleg a hatalom eszközévé válni” – emlékezett később.⁶ Örömmel fogadta professzorai bátorítását, hogy maradjon az egyetemen. Miután már gimnazistaként kitűnt a latin tudásával, az egyetemi tanulmányok alatt pedig „megragad[ta] a római jog”,⁷ majd „a római jogtudósok

1 Mádl Ferenc levele Benedek Ferencnek 75. születésnapja alkalmából, 2001. február 8. (a Mádl család tulajdonában). Elemzését és a levél szövegét lásd: DOMANICZKY 2021.

2 A ma már kétszáz főnél is kevesebb lakosú faluban az 1930-as népszámlálás szerint még 398-an laktak, és lakossága hat évtized alatt majdnem a duplájára nőtt. Összehasonlításképpen: Mádl Ferenc szülőfalujában, a Veszprém megyei Bándon 1930-ban is több mint hatszázan éltek, viszont a lakosság szám hat évtizeden át (1869–1930) változatlan maradt (lásd bővebben: KSH 1932).

3 A pécsi tudományegyetem névváltozásaira lásd bővebben: POLYÁK 2014.

4 Később úgy fogalmazott, hogy kezdettől fogva jogásznak készült, a teológiára 1944-ben csak a sorozástól való félelme miatt iratkozott be. DUNAI Imre: A maximumot kisajtolni a diákból. Új Dunántúli Napló, 2000. február 15. 7.

5 „Unokabátyám az ország egyik legnevesebb szaktekintélye volt... ő volt a példaképem.” – vallotta később egy interjúban. (DUNAI Imre: A mai jog lelke a rómaiból ered. Új Dunántúli Napló, 2002. március 22. 5.; hasonlóan: DUNAI Imre: A maximumot kisajtolni a diákból. Új Dunántúli Napló, 2000. február 15. 7.) A nagybácsi személyét nem sikerült egyértelműen azonosítani. HORVÁTH 2021. 14.

6 DUNAI Imre: A mai jog lelke a rómaiból ered. Új Dunántúli Napló, 2002. március 22. 5.

7 Római jogi témából írta a szakdolgozatát is A földtulajdoni formák a kései köztársaság korában címmel. PÓKECZ KOVÁCS 2008. 183.

vitája”⁸, a Római Jogi Tanszéken maradt Óriás professzor mellett,⁹ aki egyébként is tanári példaképe volt.¹⁰

Benedek, aki már diákként több tanszéken is dolgozott demonstrátorként, diplomája kézhezvételét követően előbb gyakornoki, majd 1952-től tanársegédi kinevezést kapott. Erről az időszakról úgy nyilatkozott, hogy „[k]ezdetben egyszerre láttam el a tanársegédi teendőket a római jogi, a közgazdasági és a statisztikai tanszéken.”¹¹ Ami konkrétan azt jelentette, hogy Óriás Nándor és Kislégi Nagy Dénes professzorok mellett egyaránt dolgozott, majd az 1952/53-as tanévtől Vinkler János mellé osztották be, aki ekkor a polgári eljárásjogi tanszék (korabeli elnevezéssel: Polgári Törvénykezési Jogi Tanszék) vezetője volt.¹² 1955-től, Óriás Nándor nyugalmomba vonulását¹³ követően már csak a római jog oktatására koncentrált, bár átmenetileg később

1. kép – Benedek Ferenc szobra a pécsi jogi kar épületében. „*Exegi monumentum aere perennius*” – idézhetnénk a szobor előtt állva Horatius híres verssorát, hiszen „*életműve-alkotása* – Mádl Ferenc szép megfogalmazása szerint – *a tanítványok generációiban*” él tovább

8 DUNAI Imre: A mai jog lelke a rómaiból ered. Új Dunántúli Napló, 2002. március 22. 5.

9 DUNAI Imre: A maximumot kisajtolni a diákból. Új Dunántúli Napló, 2000. február 15. 7.

10 Benedek tanszékvezetőként és dékántként is sokat tett elődje és mentora emlékének ápolásáért. Még Óriás professzor életében részt vett a kerek évfordulós ünnepségek szervezésében (lásd például: Rendkívüli tanácsulést tartottak [...]. *Dunántúli Napló*, 1986. október 29. 4.), halála után pedig Benedek kezdeményezésére neveztek el róla előadótermet, illetve avattak kisplasztikát a karon. (NYAKA Szabolcs: Jogászok, tanárok közös ünnepe. Új Dunántúli Napló, 1998. október 17. 9.) Ugyancsak Benedek Ferenc készítette az első életrajtot (életrajzi vázlatot) egykori professzoráról még annak életében. HAVASI János: A hét embere: Óriás Nándor nyugalmazott jogászprofesszor. *Dunántúli Napló*, 1981. május 18. 5. Az életrajzi vázlatra: BENEDEK 1980. 261–263.

11 DUNAI Imre: A maximumot kisajtolni a diákból. Új Dunántúli Napló, 2000. február 15. 7.

12 Vinkler János (1886–1968) tanári pályafutását a Pécsi Püspöki Joglíceumban kezdte még az első világháború előtt. Kétszer volt a Pécsre menekült Erzsébet Tudományegyetem (ETE) jogi karának dékánja, egyszer pedig az ETE rektora. 1922-től 1953-ig a polgári perjogi tanszék tanszékvezetője volt, illetve időlegesen több alkalommal is vezette a Közigazgatási és Pénzügyi Jogi Tanszéket. Fő műve *A magyar bírósági szervezet és polgári peres eljárás a mohácsi véstől 1848-ig* című monográfia, amelynek köszönhetően 1928-ban az MTA levelező tagjává választották. Bár akadémiai tagságát 1949-ben törölték, halálát követően a II. osztály – valószínűleg Benedek Ferenc sugalmazására és Csizmadia Andor kezdeményezésére – Mádl Ferenc közbenjárásával özvegyének segélyt folyósított (AL V.109. 19. d. 1. dosszié: Csizmadia Andor 1968. március 12-i levele és a döntésről szóló feljegyzés).

13 Óriás professzor nyugdíjazása nem egyszerű adminisztratív döntéssel, hanem – ami a korban nem volt ritkaság – erővel, egy külön e célból összehívott bizottság döntése alapján történt. Óriás Nándor évtizedekkel később is keserű szájjal emlékezett vissza tanári pályafutása záró epizódjára, amelyet önéletrajzában részletesen meg is örökített. ÓRIÁS 2006. 205–206.

is tanított más tárgyakat.¹⁴ 1960-ban adjunktusi, 1965-ben docensi, 1978-ban egyetemi tanári kinevezést kapott. A kandidaturát 1961 és 1964 között végezte, a kandidátusi értekezését 1969-ben védte meg. Több mint három évtizeden keresztül, 1964 és 1996 között állt a Római Jogi Tanszék élén, de ez idő alatt dékánhelyettesként (1975–1978), majd dékánként (1978–1981) is működött. Nyugdíjasként is részt vett az oktatásban és a tudományos életben, gyakorlatilag haláláig bejárt az egyetemre.¹⁵

2. A Bakonyból az Akadémiára – Mádl Ferenc pályáéve

Mádl Ferenc szintén a Dunántúlon, Veszprém megyében született 1931-ben, hat gyermek közül a másodikként. Kezdetben nagy szegénységben éltek, ám miután Bándról Szentkirályszabadjára költöztek, szülei tehetségének köszönhetően rövid idő alatt jó módra kerültek.¹⁶ Az ország háborúba sodródásával viszont helyzetük romlani kezdett, a család a front elől Ausztriába, majd Németországba menekült, ahonnan csak 1946-ban tértek vissza. Mádl Ferenc az elemi iskolát Bándon és Szentkirályszabadján végezte, gimnáziumba pedig a veszprémi piaristákhoz járt. Mindvégig jeles és kítűnő tanuló volt,¹⁷ aki családi indíttatásból választotta a jogi pályát. A pécsi egyetemen is jól tanult,¹⁸ de tanulmányai mellett baráti körével együtt és egyedül is képezte magát: szépirodalmat, filozófiát, történelmet olvasott. Másodéves korában első díjat nyert a kari tanulmányi versenyen¹⁹ – ennek a dolgozatnak a továbbfejlesztett változatával – már az ELTE negyedéves hallgatójaként és

2. kép – Mádl Ferenc volt köztársasági elnök. A fotó 2009-ben készült a volt Köztársasági Elnök irodájában

¹⁴ Az 1957/58-as tanévben magyar állam- és jogtörténetet, az 1973/74-es tanévben polgári jogot adott elő. PÓKECZ KOVÁCS 2008. 185.

¹⁵ PÓKECZ KOVÁCS 2008. 186.; JUSZTINGER – PÓKECZ KOVÁCS 2013. 77.

¹⁶ „Szerény kezdet után itt virágzó gazdaságot, szép otthonot, anyagi jólétet teremtett a családnak” – emlékezett édesapja erőfeszítéseire egyik lánya, Erőss Pálné sz. Mádl Teréz 2013-ban. (Mádl Teréz visszaemlékezése édesapja születésének 110. évfordulóján. Kézirat, 2013. [a Mádl család tulajdonában]). Köszönöm Mádl Andrásnak, hogy rendelkezésemre bocsátotta az iratot.

¹⁷ Mádl Ferenc elemi iskolai törzslapjai egy év kivételével fennmaradtak: MNL VeML VIII.293. Szentkirályszabadjai r.k. elemi népiskola iratai. Lásd még: Mádl Ferenc gimnáziumi leckekönyve (a Mádl család tulajdonában). Az érettségi jegyzőkönyv jelenleg a Lovassy Gimnázium Archívumában található.

¹⁸ Lásd: Mádl Ferenc egyetemi leckekönyve (a Mádl család tulajdonában).

¹⁹ Erről részletesen: DOMANICZKY s. a.

Világhy Miklós diákköröseként – egy országos tanulmányi versenyen is első helyezést ért el.²⁰

Diplomája kézhezvételét követően valószínűleg Világhy támogatásával került – a kötelező szakmai gyakorlat keretében – a bíróságra, ám „[a]mikor a jogot végeztem, (...) tudtam, hogy egy olyan politikai rendszerben tanultam ezt a tudományágat, amely nem a jogszerűség, a demokrácia és a törvényesség világa. És én ezt nem akartam (...) bírói pályán művelni” – emlékezett vissza utolsó interjújában, amelyet 80. születésnapja alkalmából adott.²¹ Ehelyett megragadta a legelső lehetőséget, hogy tudományos pályára kerüljön, és jelentkezett aspirantúrára.²² Bár ide elsőre nem vették fel, volt tanárai – Szabó Imre és Nizsalovszky Endre – támogatásával átkerült a Magyar Tudományos Akadémiára, ahol a Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának (II. osztály) előadójaként dolgozott tizenöt éven keresztül, egészen 1971-ig.²³ Hivatali munkája mellett az Állam- és Jogtudományi Intézetben – másodállásban – már 1958-tól megkezdhetette tudományos pályafutását, élete álma, az egyetemi karrier lehetősége azonban csak 1971-ben, az ELTE Jogi Karának főállású oktatójává történt kinevezésével „csillant fel” előtte.

1971 és 1990 között megszakítás nélkül egyetemi oktatóként – előbb docensként, majd egyetemi tanárként – dolgozott. Politikai pályafutása 1990-ben Antall József felkérésére indult meg, és bár 1994-ben visszatért az egyetemre, és újra bekapcsolódott a tudományos életbe, folyamatosan bővülő közéleti megbízásai mellett a kutatómunkára egyre kevesebb ideje jutott.

Mádl Ferenc pályáíve tehát többszátú: annak ellenére, hogy egyetemista korától tudományos pályára készült,²⁴ és ennek érdekében képezte magát társaival²⁵ és önállóan is,²⁶ e pályafutás első – egyébként jelentős eredményeket felmutató – szakaszát hivatalnoki munkája mellett valósította meg. Kandidátusi fokozatát is az MTA főelőadójaként szerezte meg.²⁷ Álma – az egyetemi katedra – ezt követően vált csak elérhetővé számára,²⁸ de

20 A dolgozat vitáját és összefoglalását lásd: Szász 1955. 319.

21 Kő András: „Útjelzők”. Mádl Ferenc a családi mesékről, a nehéz döntésekről, a sorsát rendező fogalmakról. *Magyar Nemzet*, 2011. január 29. 5.

22 Ennek részleteit lásd: DOMANICZKY 2021a.

23 Részletesen lásd: DOMANICZKY 2021a.

24 Saját maga első tudományos munkájának a pécsi jogi kari tanulmányi versenyre benyújtott pályamunkáját tartotta, amely egy másodéves korában készített szemináriumi dolgozatra épült. Ez az 1953-ban készült pályamunka képezte az alapját a 11 évvel később megvédett kandidátusi értekezésének.

25 A résztvevők közül Mádl Ferenc „magándiákothonnak”, Marx Gyula „kiscsoportnak” nevezte azt a közösséget, amely 1951-től tagjai szellemi és politikai életének kereteit jelentette – „a leleplezésig.” Mádl Ferenc idős korában visszatekintve ezt a közösséget úgy jellemezte, hogy a „legjobb hallgatók tartoztak köztünk, akik valamennyien jobboldali, polgári vagy paraszti származású fiúk voltak, és szemben álltak a rendszerrel.” Kő András: „Útjelzők”. Mádl Ferenc a családi mesékről, a nehéz döntésekről, a sorsát rendező fogalmakról. *Magyar Nemzet*, 2011. január 29. 5. Lásd még: MARX 2006. 87–92.

26 Mádl Ferencnek a pécsi évek alatt általa olvasott könyvekről készített feljegyzései fennmaradtak. Ezek alapján egy széles látókörű, művelt, a közélet, a művészetek és a társadalomtudományok iránt érdeklődő fiatalember képe bontakozik ki, aki – egyik kedvelt szerzője, Márai Sándor erős költői képével élve – „életre-halálra” olvasott. MÁRAI 1991. 36–37. Mádl véleményét Márairól lásd: OPLATKA András: Vendégségben Mádl Ferenc köztársasági elnöknel (portréfilm), 2002. <https://nava.hu/id/1192528> [2021.11.28.].

27 TMB 1964. 473.

28 Mádl Ferenc 1968-tól óraadóként dolgozott az ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszékén, amelyet ekkor Világhy Miklós vezetett (Világhy 1956–1978 között működött a Tanszék vezetőjeként). 1971-ben aztán főállásban is az ELTE oktatója lett.

hivatalnoki szaktudására – igaz, egyre magasabb beosztásokban – mindkét munkahelyén: az Akadémián és az ELTE-n is igényt tartottak. Így lett – mintegy másodállásban – az egyetemen előbb irodavezető,²⁹ majd rektorhelyettes,³⁰ az Akadémián pedig az Állam- és Jogtudományi Bizottság (ÁJB) tagja,³¹ azután elnöke,³² végül pedig a Tudományos Minősítő Bizottság titkára.³³

Tudományos pályafutásának záró szakaszában egyre sokasodó közéleti tisztségei mellett tanított, kutatott és írt. Bármilyen hivatalt töltött is be éppen, Mádl Ferencnek – Benedek Ferenchez hasonlóan – élete végéig a „*tanszék volt az otthona*.”³⁴ Bár tudományos közleményeinek száma ebben az időszakban csökkent, ő a különböző posztokon is meg-

29 Mádl Ferenc 1971–1974-ig a Rektori Hivatalon belül működő Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának (NKO) osztályvezetőjeként is dolgozott (vö.: *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Értesítője* vonatkozó kötetivel). Felkérésére az előző osztályvezető 1970 őszén bekövetkezett váratlan halála miatt került sor (HUNG ELTE Egyetemi Tanácsának 1970. november 27-i ülése). Az NKO kialakulására, az ELTE 1971-es Szervezeti és Működési Szabályzata szerinti feladatkörére lásd bővebben: HUNG ELTE Egyetemi Tanácsának 1971. április 16-i ülése.

30 Mádl Ferenc 1974–1977 között – Ádám György rektor időszakában – dolgozott az ELTE rektorhelyetteseként, ami tulajdonképpen addigi, osztályvezetőként végzett munkájának magasabb szintre emelését jelentette, ugyanis legfontosabb feladata rektorhelyettesként is az egyetem nemzetközi kapcsolatainak intézése maradt. Fontos hangsúlyozni, hogy Mádl ekkorra már olyan szakmai és emberi tekintélynek örvendett az egyetemen, hogy a tisztségre egyhangúlag választották meg. Ez az általános közmegebecsülés tükröződik Nagy Károly korábbi rektornak a választás előtt elmondott beszédéből: „*Évek óta vezeti a Rektori Hivatal Nemzetközi Kapcsolatok Osztályát és ezen a révén módjában volt megismerni munkáját, amikor még rektor volt és irányította az osztály tevékenységét. (...) [E] munka során Mádl Ferencet olyan munkatársnak és embernek ismerte meg, hogy megállapíthatja, nyereség az Egyetem számára, hogy itt működik, rendkívül megnyerő modorú, kulturált, nagyon becsületes oktatója Egyetemünknek, a külügyekkel nagyon nagy hozzáértéssel foglalkozik, több nyelven beszél, bármilyen magas szintű külföldi vendége volt az Egyetemnek, tényleg az Egyetem rangjának megfelelően képviselte egyetemünket. Ezenkívül beszámolhat arról, hogy amikor külföldi konferenciákon vagy rendezvényeken vett részt vele együtt, a szocialista országokban ugyanúgy, mint tőkés országokban, meggyőződhetett arról, hogy Mádl Ferenc tudományos tevékenységét mindenütt ismerik, rangosnak tartják, rendszeresen kap külföldi meghívásokat nemzetközi jogi konferenciákra, külföldi jogi továbbképző iskolákba előadónak kérik fel. Az elmúlt évben az ENSZ kínált fel neki egy négy-öt éves szerződést (...). Az a benyomása, hogy az ország határain kívül nagyobb megbecsülésnek örvend, mint idehaza.*” HUNG ELTE Egyetemi Tanácsának 1974. május 31-i ülése, Nagy Károly felszólalása, 7–8.

31 Először 1970-ben választották az ÁJB tagjává. AL V.109. 59. d. „Az Állam- és Jogtudományi Bizottság 1970-től” c. dosszié: Az 1970. április 29-i osztályülés emlékeztetője.

32 Mádl Ferenc 1980–1985 között volt az ÁJB elnöke (Hay Diana szíves közlése).

33 1984–1990 között, de a második ciklust – Antall József felkérése miatt – már nem tudta kitölteni (helyére Harmathy Attila került). Mádl Ferenc kinevezésére lásd: A Minisztertanács 1038/1984. (VIII. 22.) sz. MT határozata a Tudományos Minősítő Bizottság személyi összetételéről. *Magyar Közlöny* (1984):34. 582. Meghosszabbítására: A Minisztertanács 1055/1988. (VII. 12.) MT határozata a Tudományos Minősítő Bizottság személyi összetételéről. *Magyar Közlöny* (1988):31. 839–840. Felmentésére: A Minisztertanács 1106/1990. (VI. 13.) MT határozata a Tudományos Minősítő Bizottság titkára felmentéséről. *Magyar Közlöny* (1990):56. 1230.

34 A teljes idézet a következő: „*Ő [Mádl Ferenc – D. E.] soha nem ment el a Tanszékről. Az előadásait megtartotta, amennyire tudta, és végig tanszékvezető volt (...), ameddig a szabályok ezt lehetővé tették. Őneki a Tanszék volt az otthona. Tehát ha akart vele valaki beszélni, beszélgetni, akkor elment abba a bizonyos kis, szűk szobájába, ahol ő a legjobban érezte magát.*” *Ez itt a kérdés: 10 éve hunyt el Mádl Ferenc* (Martonyi János közlése), 2021. május 28. www.youtube.com/watch?v=amTinIdIXBw [2022.01.11.].

találta azokat a feladatokat és kifejezési módokat, ahol – a hivatali kötöttségek ellenére is – mint tudós és oktató érvényesülhetett.³⁵

3. „Tanítványaid, mi lettünk a vetés” – Benedek és Mádl kapcsolata

Már a rövid életrajzi vázlatokból is számos – a családi hátteret és az indíttatást érintő – hasonlóság rajzolódik ki, amely a tanár és tanítvány közti kapcsolatot megalapozhatta. Ezek közül itt csupán néhányat vonhatunk részletes vizsgálat alá.

3.1. A két életrajz közös pontjai

Dunántúli gyökerek: Mádl Ferenc maga hangsúlyozta ezt Benedek 75. születésnapjára küldött levelében.³⁶

Falusi kisközösségből származás: születésük idején családjaik közel azonos méretű kistelepüléseken éltek. Ozmánbükük négyszáz, Bánd hatodfélszáz lakossal bírt.³⁷

Születési dátum: Benedek Ferenc január 30-án, Mádl Ferenc január 29-én született. Mádl esetében a születésnap a névadásra is hatással volt, hiszen Ferenc napon látta meg a napvilágot.³⁸

Nagycsalád: Benedek Ferencék hárman, Mádl Ferencék hatan voltak testvérek. Itt kell megemlíteni, hogy a szülők mindkét családban mindegyik gyermek taníttatásához ragaszkodtak.³⁹

Vallásos közeg: mindketten vallásos közegben nőttek fel. Benedek később egy évet járt a teológiára, Mádl Ferenc esetében mind az édesapja, mind annak öccsei fejében megfordult, hogy papnak állnak,⁴⁰ a tágabb rokonságban pedig voltak szerzetesek (köztük egy piarista⁴¹) is.⁴²

35 Így például a miniszteri időszakának jelentős törvényjavaslatait (különösen a közoktatási, a felsőoktatási és az akadémiai törvény tervezetét) legalább annyi műgonddal csiszolhatta, mintha egy-egy monográfiát készített volna. Részben a köztársasági elnöki munkáját is tudományos tevékenységnek tekintette; megszólalásai és írásai nemcsak önmagukban, de egymás után olvasva is világos, precíz és tömör üzenetet közvetítenek – mintha egyetlen előadásának jegyzetei lennének.

36 DOMANICZKY [2021b].

37 Lásd a 2. sz. lábjegyzetet.

38 „Azért kapta a Ferenc nevet, mert éppen Ferenc napon (...) született.” Mádl Antal: Életemről szóló vallomásaim. Kézirat, [1982]. 5. A Mádl család tulajdonában.

39 PÓKECZ KOVÁCS 2008. 183., illetve Mádl Antal: Életemről szóló vallomásaim. Kézirat, [1982].

40 Ferenc nagybátyja egy darabig (1928-tól nagyjából az 1930-as évek közepéig) piarista novícius is volt (Mádl Antal: Életemről szóló vallomásaim. Kézirat, [1982]. 4., 8.). Az apa és testvérei vallásosságára: Mádl Antal: Életemről szóló vallomásaim. Kézirat, [1982]. 3., 4., 8. és MIKE 2010. 35–36. Köszönöm Mádl Andrásnak, hogy a családi visszaemlékezéseket rendelkezésemre bocsátotta.

41 A piarista rokonra, Schmidt Mihályra lásd: Mádl Antal: Életemről szóló vallomásaim. Kézirat, [1982]. 2., 20.; MIKE 2010. 384.; valamint: BORJÁN 1989. 108.

42 Schmidt Sebestyén premontrei kanonokra lásd: MIKE 2010. 384.

Egyházi középiskola: Benedek a gimnázium felső tagozatát a szombathelyi premontrei gimnáziumban,⁴³ Mádl Ferenc pedig a teljes gimnáziumot a veszprémi piaristáknál végezte el.⁴⁴

Magas szintű latintudás: a gimnáziumban mind Benedek, mind Mádl kifejezett tehetséget és érdeklődést mutatott a latin nyelv iránt.⁴⁵ Benedek másik, magas hivatalokat betöltött tanítványa, Sólyom László visszaemlékezésében ki is emelte, hogy a Benedekkel való megismerkedés egyik előfeltétele volt a hallgató jó latin nyelvtudása.⁴⁶

Több nyelv elsajátítása: Benedek a későbbi olaszországi kutatóútjaihoz szükséges olasz nyelvismeretet a szombathelyi gimnáziumban szerezte. Kiváló német nyelvtudása⁴⁷ szintén ide vezethető vissza.⁴⁸ Mádl Ferenc a német nyelvet otthonról hozta magával, de a gimnáziumban is tanulta.⁴⁹ Ugyancsak otthon – az Amerikát megjárt nagyszülők hatására – kezdett angolul tanulni. A francia nyelvvel pedig valószínűleg francia szakon végzett nagybátyja⁵⁰ biztatására kezdett el behatóbban foglalkozni – még valamikor a középiskolai évek alatt. Az angol és a francia nyelvvel tehát Mádl már fiatal korában megismerkedett, annak ellenére, hogy iskolai keretek között csak a németet tanulta.

Könyvek szeretete: mindketten rajongtak a könyvekért. Benedek esetében – ahogy erről számos tanítványa megemlékezett – az ismerkedés a könyvekkel kapcsolatos beszélgetéssel indult, amelyből gyorsan kiderült a hallgató műveltsége és érdeklődési köre.⁵¹ Mádl Ferenc könyvek iránti rajongását otthonról hozta magával, ahol édesapja és két apai nagybátyja egyaránt szenvedélyes olvasó volt. Mádl Ferenc apjáról, Antalról a családi legen-

43 PÓKECZ KOVÁCS 2008. 183.

44 Lásd: Mádl Ferenc gimnáziumi leckekönyve (a Mádl család tulajdonában).

45 Benedek latintudására: HAVASI János: Új egyetemi tanárok – Dr. Benedek Ferenc. *Dunántúli Napló*, 1978. október 12. 6.; DUNAI Imre: A mai jog lelke a rómaiból ered. *Új Dunántúli Napló*, 2002. március 22. 5. Mádl és a latin nyelv kapcsolatára: OSZTOVITS Ágnes: Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencel. *Magyar Nemzet*, 2000. június 10. 25.

46 BÓDY – CIEGER 2004. 140. Hasonlóan nyilatkozott: Béli Gábor: Interjú Béli Gáborral, 2021. március 30.

47 Lásd: Interjú Bruhács Jánossal, 2021. május 5.

48 Vö. A zalaegerszegi Deák Ferenc Gimnázium értesítői (1937–1940) és a szombathelyi katolikus gimnázium értesítői (1941–1943).

49 Mádl Ferenc a gimnáziumban csak latinul és németül tanult. Lásd: Veszprémi R. Kat. Gimnázium évkönyvei (1942–1948).

50 Apjának kisebbik öccse, Mádl Ferenc (1910–1995) 1936-ban német–francia szakon végzett a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen. Életrajzát lásd bővebben: Cserhádi Ferenc: Búcsúzó Mádl Ferencről. Kézirat, 1995. (a Mádl család tulajdonában). Iskoláira bővebben: HU PMKL IV.187. Léh-cédulakatalógus. Mádl Ferenc, az unokaöcs több interjúban is megemlítette, hogy voltak francia nyelvű könyvek a bándi házukban. Ezek közül többször nevesítette Blaise Pascal (1623–1662) *Pensées (Gondolatok)* című munkáját, amelyet már iskolás gyerekként forgatott (OSZTOVITS Ágnes: Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencel. *Magyar Nemzet*, 2000. június 10. 25.) Oplatka Andrásnak pedig azt is elmondta, hogy Pascal francia kiadását a nagybátyja hagyta ott náluk. OPLATKA András: Vendégségben Mádl Ferenc köztársasági elnöknel, portréfilm, 2002. <https://nava.hu/id/1192528> [2021.11.28.].

51 BÓDY – CIEGER 2004. 141. Benedek könyvszeretetéről hasonlóan nyilatkozott Bruhács János (Interjú Bruhács Jánossal, 2021. május 5.), Béli Gábor (Interjú Béli Gáborral, 2021. március 30.) és Schillinger Erzsébet is (Interjú Schillinger Erzsébettel, 2021. június 28.).

dárium még azt is megőrizte, hogy „[h]acsak lehetett, munka közben is, a megrakott szekér mellett gyalogolva olvasott.”⁵²

Jogi pályaválasztás: Benedek pályaválasztását a családi minta – bíróként dolgozó nagybátyja – határozta meg. Mádl Ferencre elsősorban a nagyapjától az Abraham Lincolnról (1809–1865) hallottak gyakoroltak döntő befolyást,⁵³ ám édesapjának a jogászi munkáról kialakult pozitív képe is hatással lehetett rá.⁵⁴

Bírói karrier lehetősége: Benedek esetében a családi példa adott volt, Mádl Ferenc bírósági kiterője mögött viszont valószínűleg a bírói családból érkező mentor, Világhy Miklós hatását kellene keresnünk. Világhy rövid ideig maga is dolgozott azon a kispesti bíróságon, ahová nagyjából egy évtizeddel később Mádl Ferenc is beosztásra került.⁵⁵

3.2. Egy több évtizedes barátság eseménytörténete

Mindezek a hasonlóságok valószínűleg elég gyorsan kiderültek, hiszen Mádl Ferenc kondoleáló levelében külön kiemelte, hogy „*egyetemi pályánkat az ő szellemi-emberi útmutatásával kezd[tük].*” Mádl Ferenc Benedekhez írt másik levelének, valamint egyéb nyilatkozatainak és feljegyzéseinek összevetéséből a legvalószínűbbnek az tűnik, hogy az első közös témájuk a római jog, valamint az antik kultúra (különösen Plátón és Arisztotelész) lehetett. Ha így volt, talán a római jogi gyakorlatokhoz kapcsolódóan beszélgethettek elő-

⁵² MIKE 2010. 385.

⁵³ Mádl Ferenc: [Mozaikok]. Megtörtént történetek üzenete... Kézirat, 2010. (a Mádl család tulajdonában). Mádl Ferencnek Abraham Lincoln iránti rajongása hosszú ideig megmaradt. Még pécsi évei alatt tervezte róla egy magyar nyelvű életrajz megírását, amelyhez jelentős mennyiségű cédulát készített a Pécsi Egyetemi Könyvtárban. Amikor pedig már harmincas évei második felében kijutott az Egyesült Államokba, egyik első dolga egy Abraham Lincoln beszédeiből készült válogatás beszerzése volt (ezt haláláig őrizte a könyvespolcán, a címe: Abraham LINCOLN: *Lincoln; his words and his world.* New York, 1965.).

⁵⁴ Általánosságban Mádl erre utalt, amikor felidézte, hogy „[é]desapámból az sugárzott felém, hogy nekem jogásznak vagy papnak kellene lennem...”. (OSZTOVITS Ágnes: Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel. *Magyar Nemzet*, 2000. június 10. 25.) Mádl Antal visszaemlékezéseiben azonban konkrétan, többször is megemlékezett a különböző ügyvédekkel való tárgyalásairól, sőt arról is, hogy megvette és elolvasta az Önügyvéd című könyvet (ez nagy valószínűséggel az Önügyvéd. Tanácsadó a mindennapi élet ügyes-bajos dolgaiban. Budapest, [1927] című könyv lehetett, vö.: Mádl Antal: Életemről szóló vallomásaim. Kézirat, [1982]. 44.). Az édesapa érezhetően nagyra értékelte a jogászi munkát, ez a pozitív hozzáállás vélhetően a gyerekeivel folytatott beszélgetésekben is megjelent.

⁵⁵ Vö. Világhy Miklós 1968. október 24-i önéletrajza (AL VII.200. 184/2. dosszié), illetve Mádl Ferenc 1959. július 22-i önéletrajza (AL V.102. 68. d. 2. dosszié). Nem lényegtelen körülmény, hogy az ötvenes évek elején Világhy professzor is részt vett az ELTE ÁJK végzős hallgatóit kötelező gyakorlatra beosztó bizottság munkájában. Az általa vezetett bizottság eredményességét az országos tapasztalatokat elemző tanulmány példaként, jó gyakorlatként hivatkozta meg. (FARKAS 1952. 434.) Azt is fontos kiemelni, hogy az egyetemi adminisztrációban ekkoriban gyorsan emelkedő Világhy egyik deklarált célja volt a jó személyzeti politika megvalósítása. Vagyis „*annak biztosítása, hogy a megfelelő emberek megfelelő helyre kerüljenek, s minden munkahelyre olyan ember kerüljön, aki az adott körülmények között a legjobban tudja azt betölteni.*” (VILÁGHY 1955. 51.) Mindezek csak megerősítik azt a feltételezést, hogy az 1944 márciusa és júniusa között a Kispesti Járásbíróság bírójaként tevékenykedő Világhy az általa kezdettől fogva kiemelkedően tehetségesnek tartott tanítványát – nyilván vele egyeztetve – a bírói pályán próbálta elindítani. Hasonlóképpen támogatta Mádl egyik évfolyamtársát, Torgyán Józsefet mentora, a nemzetközi jog professzora, Hajdu Gyula. Torgyánt a külügyminisztérium fogadta volna kötelező gyakorlatra (a teljes történetet lásd: TORGYÁN 2005. 57.)

szőr mélyebben,⁵⁶ amelyet akkoriban másodéven tanítottak a jogi karokon.⁵⁷ A tantárgy új volt a joghallgatóknak, a tanársegéd úr azonban nem, hiszen Benedeket Mádl és évfolyamtársai már elsőévesként, Kislégi professzor gyakornokaként megismerték. Azonban nem szabad elfeledni, hogy Benedek Ferencet nemcsak klasszikus műveltsége miatt tisztelték a tanítványai, hanem azért is, mert tőle „*meg lehetett tanulni, hogy mi a tudomány. Azt is, hogy van egy hivatalos rangsor, s ettől függetlenül egy érvényes szellemi értékrend. Ő keveset írt, de rengeteget olvasott, ismerte a könyvek és könyvtárak világát.*”⁵⁸ Innét nézve az sem lenne meglepő, ha Mádl Ferenc 1952 végén – 1953 elején készült, díjnyertes pályamunkája precíz hivatkozási és irodalomjegyzékének elkészítéséhez Benedektől kapott volna tanácsokat.

3. kép – A joghallgató Mádl Ferenc és barátai túráznak a Mecsekben, 1952. tavasz

⁵⁶ Benedek később is emlegette, hogy Mádl Ferenc nemcsak latinból volt jó, hanem kiváló jogesetmegoldó képességgel is rendelkezett (Interjú Béli Gáborral, 2021. március 30.). A római jogi előadást Óriás Nándor egészen nyugdíjba vonulásáig saját maga tartotta (ÓRIÁS 2006. 200–201., 204–207.), a szemináriumok vezetésébe viszont már akkoriban is bekapcsolódtak a gyakornokok és tanársegédek. Óriás professzor maga írta, hogy a nyugdíjazása előtt két évvel egy-egy szemináriumi csoportot már átengedett tanársegédének. Erre először 1953-ban került sor, amikor Mádl évfolyama éppen római jogot hallgatott. Erre tekintettel kézenfekvőnek látszik feltételezni, hogy Benedek és Mádl a római jogi előadáshoz kapcsolódó szemináriumok egyikén találkozott először egymással. A római jogi szemináriumokon a hallgatók ekkoriban elsősorban jogesetek elemzésén keresztül ismerkedtek meg az antik joggal és kultúrával – ez Pécsen konkrétan városi sétákat jelentett. „[A] mit az utcákon találtunk, tapasztaltunk, azt igyekeztünk a római jog szemüvegén keresztül szemlélni és megbeszélni” – emlékezett vissza az általa kedvelt pedagógiai módszere Óriás professzor. ÓRIÁS 2006. 204.

⁵⁷ AL V.102. 164. d. 3. dosszié [ÁJB első ülése, 1950. ápr.]: Jelentés a jogi karok új tantervezete tárgyában; valamint Mádl Ferenc egyetemi leckekönyve (a Mádl család tulajdonában).

⁵⁸ BÓDY – CIEGER 2004. 141. Hasonlóan fogalmazott a Súlyomnál fiatalabb Béli Gábor is, aki szerint „*Mádl Ferenc [valószínűleg – D. E.] azért becsülte Benedeket, mert megmutatta neki – ahogyan másoknak is –, hogy hogyan kell a jogirodalmat szakmai szempontok szerint feldolgozni.*” Interjú Béli Gáborral, 2021. március 30.

Érdekes egybeesés, hogy a Benedek és Mádl által kedvelt pécsi oktatók – Óriás Nándor, Kislégi Nagy Dénes, Holub József, Degré Alajos vagy éppen Flachbarth Ernő – erős átfedést mutatnak. Még érdekesebb azonban, hogy mindkettejüket ugyanaz a személy kezdte el üldözni: Kocsis Mihály, a kar „*vaskalapos*”⁵⁹ dékánja, aki bár mind Benedeket, mind Mádlt kifejezetten tehetségesnek látta, a politikai kiállás hiányát és a vallásosságot – annak ellenére, hogy egykor ő maga is papnövédeként kezdte pályafutását⁶⁰ – egyáltalán nem tolerálta.⁶¹ Mádl Ferencnek a vele való konfrontációt követően kellett 1953-ban távoznia a pécsi jogi karról. Többéves előkészítést követően 1956-ban Kocsis nagyon közel került ahhoz, hogy Benedeket is eltávolítsa – ám az 1956-os események nyomán végül ő távozott.⁶² Bár egészen haláláig tanszékvezető maradt, a Kar életében többé nem játszott szerepet.

Miután a Karon maradhatott, sőt 1957-től a helyzete is rendeződött, Benedek nem foglalkozott többet az őt Kocsis részéről ért sérelemmel.⁶³ Ugyanakkor Mádl Ferenc eltávolításának történetét és Kocsis dékán ebben játszott szerepét pályafutása során sokszor felidézte tanítványainak és fiatalabb kollégáinak⁶⁴ – ezáltal komoly szerepet játszott abban, hogy Mádl Ferenc pécsi diákévei megmaradtak az egymást követő dél-dunántúli jogásznemzedékek emlékezetében.

Mádl Ferenc Pécsről előbb az ELTE-re, majd pesti professzorai segítségével 1956 tavaszán a Magyar Tudományos Akadémiára került. Itt első feladatai egyikeként megkapta az állam- és jogtudományi aspiránsok ügyeinek adminisztrációját, illetve részben hozzá került a jogi témájú kandidátusi és doktori védések előkészítése is. Benedek – bár Eörsi Gyula kicsit elhamarkodottnak tartotta a felvételét⁶⁵ – 1961-ben megkezdhette aspiránsi tanulmányait, képzési kerettervét és beszámolóit Mádl Ferencnek kellett, hogy továbbítsa. Amikor pedig valamilyen anyag leadásával elmaradt, a felszólító levelet korábbi tanítványa aláírásával kapta meg. Már csak ezért is kapcsolatban kellett, hogy maradjanak, ám

59 Mádl Ferenc találó kifejezése. OSZTOVITS Ágnes: Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel. *Magyar Nemzet*, 2000. június 10. 25.

60 Vö. KISLÉGI 1979. 118.; illetve részletesen Kocsis Mihály 1953. szeptember 25-én (tehát nagyjából 3 héttel Mádl Pécsről való távozását követően) készült önéletrajzában: AL VII.200. 908. d. 5. dosszié.

61 Flachbarth professzor kiváló tehetségű tanársegéde, Gál Gyula, akit Kocsis szintén üldözőbe vett (a történetet lásd bővebben: DOMANICZKY [2022]), visszaemlékezésében felidézte Kocsis dékán egyik, 1956 őszén elhangzott megjegyzését: „*A vallásosság a szocialista meggyőződéssel nem fér össze.*” GÁL 2006. 123.

62 Dékáni időszakának eseményeire lásd: CSIZMADIA 1980a. 64.; CSIZMADIA 1980b. 65–68.

63 Benedek Kocsissal kapcsolatos magatartásának lényegét talán úgy lehetne legjobban megragadni, ha azt mondanánk: „*a hallgatásával büntette.*” Miután Benedek az évtizedek során mindvégig a Kar kedvelt és köztiszteltetben álló professzora maradt – Mádl Ferenc szavaival: „*emberi, hivatalbeli, politikai és jogi-etikai értékek dolgában a mérték*” –, hallgatása tulajdonképpen a feledés homályába burkolta Kocsist, az embert és vezetőt, valamint rosszlemkű dékáni időszakának eseményeit.

64 Mádl Ferenc eltávolításának történetét Bruhács János és Béli Gábor egyaránt Benedek Ferenctől hallotta először. Interjú Bruhács Jánossal, 2021. május 5.; Interjú Béli Gáborral, 2021. március 30.

65 Eörsi Gyula, aki a polgári jogi aspiránsjelöltek anyagait véleményezte, az 1960-ban már egyszer elutasított Benedek felvételét támogató felvételi bizottsági döntéssel kapcsolatban a következőket tartotta fontosnak kiemelni: „*Aspirantúrára bocsátása valóban indokoltnak látszik. Megjegyzem azonban, hogy – tekintettel publikációi csekély voltára – ha a TMB tavalgyi levele nem volna birtokában, nem látnék sérelmet abban, ha még egy évig várna.*” (AL V.102. 16. d. 2. dosszié [Aspiránsfelvételi ügyek 1961]: Eörsi Gyula 1961. március 8-i levele).

Mádl Ferenc – diplomája megszerzését követően – egy pécsi polgárcsaládból nősült,⁶⁶ és rendszeresen látogatta felesége rokonait. Pécsi látogatásai során egykori tanáraival,⁶⁷ köztük akár Benedekkel is tarthatta a kapcsolatot.

Mádl kapcsolata a pécsi jogi karral bő egy évtizeddel kényszerű távozását követően, rapid módon rendeződött, és ebben Benedek – közvetítőként – valószínűleg kulcsszerepet vállalt. Különböző hivatali feladatok megoldása érdekében ő mutathatta be egymásnak az új dékánt, a híres jogtörténészt, Csizmadia Andort és az MTA II. osztályának „*jogi mindenés*” főelőadóját, Mádl Ferencet. Csizmadia és Mádl kapcsolata szinte azonnal barátráivá, sőt bensőségesé vált – leveleikben egymást csak „Bandi bátyámnak” és „Ferinek” titulálták –, és ez a kapcsolat egészen Bandi bácsi 1984-ben bekövetkezett haláláig szoros maradt. Csizmadia dékán azonban nemcsak általában – például egyetemi rendezvényekre történő meghívással – támogathatta Mádl Ferencet, de az ő dékánsága alatt vált intenzívvé a szakmai együttműködés Rudolf Lóránt és Mádl Ferenc között. Mádl többször járt Rudolf professzor meghívására a polgári jogi tanszék rendezvényein, és különböző témákban előadásokat is tartott.⁶⁸

A hatvanas években tehát – Benedek aktív közreműködésével – Mádl Ferenc ismét visszatért első alma materéhez, a pécsi jogi karhoz. A viszony annyira szorossá vált, hogy miután Mádl Ferenc visszatért Amerikából, meghívást kapott, hogy menjen Pécsre tanítani. Az ajánlat nagyon kedvező volt, ugyanis egy pár éves közös munkát követően átvehette volna a tanszéket „atyai jóbarátjától”, Rudolf professzortól. Végül Mádl a másik alma matert, a kedvezőtlenebb feltételeket kínáló pesti egyetemet választotta, elsősorban Világhy professzor közelsége miatt, akire továbbra is tanítványi tisztelettel gondolt.⁶⁹

Péccsel és Benedekkel azonban továbbra sem szakadt meg a kapcsolata. Ott volt közös tanáruk, Óriás Nándor 100. születésnapjának köszöntésén,⁷⁰ illetve az 1980-as évektől kezdve Benedek egyik kedvelt tanítványa, a polgári jogász Kecskés László által szervezett

66 Némethy Dalma Erzsébetet, Némethy Endre és Papp Erzsébet lányát 1955. július 27-én vette feleségül Pécsen. A polgári esküvőt Pécs-Gyár városban (54/1955. számú házassági anyakönyvi kivonat, a Mádl család tulajdonában), az egyházi esküvőt Veszprémben tartották 1955 decemberében (Mádl Antal: Életemről szóló vallomásaim. Kézirat, [1982]. 5. 85.).

67 Az egyik, feleségével közös egyetemi ismerősük Rudolf Lóránt, a polgári jog közkedvelt professzora lehetett.

68 „*Néha Mádl Ferenc eljött Pécsre, és ilyenkor előadást is tartott.*” (Interjú Bruhács Jánossal, 2021. május 5.) A rendszeres kapcsolat meglétét, amelynek egyik motorja Rudolf Lóránt lehetett, a források is alátámasztják. 1966-ban az Állam- és Jogtudományi Intézet több kutatójával (így Harmathy Attilával és id. Trócsányi Lászlóval együtt) Mádl Ferenc is részt vett a Rudolf Lóránt vezetése alatt álló Polgári Jogi I. Tanszék által 1966. szeptember 16–17-én szervezett nemzetközi kollokviumon (összefoglalását lásd: RUDOLF 1967. 322–330.), amely a jog és gazdaságosság kérdéskörével foglalkozott (Mádl Ferenc konferencia-beszámolóját lásd: MÁDL 1967). Az MTA Levéltárban fennmaradt Rudolf professzornak a pécsi polgári jogi tanszék 1969. évi tudományos előadás-sorozatára szóló meghívója is. Mádl erre elfoglaltságai miatt nem tudott elmenni, viszont jelezte, hogy az egyik lengyel előadóval személyesen is találkozna (AL V.109. 48. d. 3. dosszié: Rudolf Lóránt 1969. október 23-i levele Mádl Ferencnek). Rudolf Lóránt rövid tudományos életrajzát lásd: KECSKÉS 2013. 199–203.

69 A tanítási lehetőségekről, a Pécs és Budapest közti választás szempontjairól Mádl Ferenc atyai jóbarátjának, Albert Ehrenzweignek írt levelében számolt be részletesen. Itt azt írta, hogy a pesti és a pécsi ajánlat egy időben, 1969-ben érkezett. Mádl Ferenc levele Albert Ehrenzweignek, 1970. január 5. (a Mádl család tulajdonában).

70 Mádl András szíves közlése.

szakmai rendezvények rendszeres előadójaként újra gyakran járt az egyetemen.⁷¹ Ha jött – akár már miniszterként⁷² –, igyekezett egy kellemes délutánt vagy estét eltölteni Benedek és néhány közös barát társaságában – ezek voltak azok az egy-egy pohár baranyai vörösbor kíséretében szervezett vacsorák, amelyekre Benedek 75. születésnapjára küldött levelében utalt.

3.3. Benedek hozzájárulása a mádli szellemi hagyatékhoz

Tanár és tanítvány több évtizedes kapcsolatának áttekintése nem lehet teljes a beszélgetések témaköreinek megemlítése nélkül. Mádl Ferenc – részben kutatóként, részben közszereplőként megfogalmazott – jogászai hagyatéka sokrétű, és több oldalról is megközelíthető. Mégis, a hagyatékon belül elkülöníthető egy szűkebb üzenet, ami egyszerre kapcsolódik a professzor és a politikai életművéhez.

Ennek két, talán legmarkánsabb eleme közül az egyik a közös európai kulturális örökség létezése, amelyet – hosszú csiszolást követően – Mádl Ferenc az 1990-es évek elején fogalmazott meg.⁷³ E szerint a közös európai kulturális örökség az antik kultúrára épül, amelyet a római jog és a kereszténység közvetített az utókornak. Ehhez kapcsolódik a másik gondolat: az addig elsődlegesen gazdasági közösségként működő Európai Unió kulturális közösséggé fejlesztésének programja, amely 1993-as akadémiai székfoglaló előadásának témája volt. Mádl professzor, aki ekkor már közel három évtizede foglalkozott a nyugat-európai gazdasági együttműködés struktúrájával és joganyagával, meggyőzően vezette le, hogy a kulturális közösség vállalása és létrehozása nem lehetséges opció, hanem fejlődési szükségszerűség, amely elengedhetetlenül szükséges a továbblépéshez.

Mádl Ferenc több írásában utalt arra, hogy ezeken a témákon még a hetvenes években Nizsalovszky Endrével közösen sokat gondolkodott, ugyanakkor az is egyértelmű, hogy e témák egyes elemei már korábban foglalkoztatták. Számos impulzust kapott – mint maga is írta – a hatvanas években Strasbourgban, de a kezdetek valószínűleg a pécsi diákévekre nyúlnak vissza, amelyet a fiatal Mádl egyébként is olvasással, általában véve az értelmiségi létre való felkészüléssel töltött. A pécsi évekből számos akkor általa – főleg a Pécsi Egyetemi Könyvtárban – olvasott könyv címe fennmaradt. Ezek között filozófiai, szépirodalmi, vallásos, történelmi tárgyú munkák egyaránt megtalálhatóak, viszont szinte teljesen hiányoznak a jogi témájú művek, amelyek fokozatosan, majd a Budapestre való átkerülését követően jelentek meg olvasmányai között. Akár ebben is felfedezhetnénk Benedek hatását, aki tanítványainak általában azt tanácsolta, amit Sólyom Lászlónak is: a jogot „a vizsgára tanuljam meg, és másnap felejtsem is el, különben pedig olvassak, műveljem magam, mert a lehetőség nem tér vissza. (...) [O]lvassak (...) Cervantest, német novellákat, világirodalmat. Jól lehetett vele beszélgetni mindenről, és szó sem esett arról, hogy jogot kellene olvasni.”⁷⁴ Könnyen elképzelhető, hogy Mádl Ferenc is kapott tőle hasonló tanácsot, mert ekkoriban – egyénileg és csoportosan – „elmélyed[t] több stúdióban: az európai politika-

71 Lásd például: BASA 1988. 539–543. Ott volt továbbá – elnökként – Kecskés László habilitációján. FABÓ 1986. 309–310.

72 Béli Gábor – Benedek professzor szobájában – ekkor találkozott először vele. Interjú Béli Gáborral, 2021. március 30.

73 Ez előbb székfoglaló előadásként hangzott el az Akadémián (MÁDL 1995a), de Mádl később kibővítve is közreadta. MÁDL 1995b. 479–500.

74 BÓDY – CIEGER 2004. 141.

történetben, a politikai eszmerendszerekben (...), *a keresztény európai erkölcstörténetbe*[n] –, *a római jogban, Platónban meg a többiekben, akik megalkották az európai közjogi gondolkodás és szabadság alapvető értékrendjét. Arisztotelész például az athéni alkotmányban a demokráciáról és a függetlenségről értekezett.*⁷⁵

Az is rekonstruálható, hogy ezekről a témákról felnőttként csupán két, hozzá közel álló mentorával beszélgetett: Benedek Ferencsel és – később, főleg miután már nála lakott – Nizsalovszky Endrével.⁷⁶

Benedek hatása Mádl Ferenc vele kapcsolatos két levele alapján jól kimutatható. Egyszerre és előbb volt tanár, „*emberi, hivatásbeli, politikai és jogi-etikai értékek dolgában a mérték, [a] szívesen vett tekintély*”, aki példaként állt nemcsak Mádl Ferenc, de évfolyamtársai előtt is. Másodszor pedig, ahogy kapcsolatuk elmélyült, mentorrá is vált, akivel Mádl az őt foglalkoztató kérdéseket, témákat kötöttségek nélkül megbeszélhette. A feltétlen és kölcsönös bizalomra épülő beszélgetések legfontosabb témáit maga említette meg a Benedek Ferenchez írott levelében: „*[a] legklasszikusabb politikai eszmék, a jog a maga alapértékeiben, az európai örökség lelki és kulturális értékei, a társadalom és a világ minden rákényszerített durvaság[o]n át is látható éhsége a jóra, a római jog és a modern civilizált káprázata, és kinek-kinek igazságot osztó intézményei, (...) a história*”.⁷⁷ Ezek a témák azok, amelyeket Mádl később Nizsalovszkyval továbbgondolt és -csiszolatott, akár évenkéntedeken keresztül, hogy majd politikai pályájára lépve, üzenetként adjon tovább a magyarok, de egyes esetekben a közép-kelet-európai államok, sőt az egész Európai Unió lakossága számára.

Benedek Ferenc hatása Mádl Ferencre, gondolataira, és az ún. mádli örökségre egyértelmű és jól kimutatható. Fontos tehát, hogy ennek ismeretében ne csak a nemzetközi hírű jogtudóst, hanem a sikeres pedagógust is meglássuk és tiszteljük benne, akinek gondolatai – kiváló tanítványai révén – nemcsak Pécsen és az ország határain belül, hanem azon kívül is képesek voltak megjelenni. S nem csupán nemzeti szinten, hanem – mint Mádl Ferenc munkássága bizonyítja – az európai szintéren is nyomot hagytak, sőt, hosszú távon is hatást gyakoroltak a politikai életben.

75 Kő András: „Útjelzők”. Mádl Ferenc a családi mesékről, a nehéz döntésekről, a sorsát rendező fogalmakról. *Magyar Nemzet*, 2011. január 29. 5.

76 Mádl Ferenc 1956-ban költözött albérlőként volt professzorához, majd négy év elteltével egy kisebb lakást választott le, ahol Nizsalovszky haláláig, 1976-ig lakott. Beszélgetéseik témáit többször is megemlítette. Például: MÁDL 1988. 441–449., valamint MÁDL 1977. 1–3. Lásd még: Mádl Ferenc: [Mozaikok]. *Megtörtént történetek üzenete...* Kézirat, 2010. (a Mádl család tulajdonában).

77 Mádl Ferenc köszöntő levele Benedek Ferenc 75. születésnapjára, 2001. február 8. (a Mádl család tulajdonában).

4. Mádl Ferenc kondoleáló⁷⁸ levele⁷⁹

A Magyar Köztársaság
Volt Elnöke
Bp., 2007.02.28.

Mélyen tisztelt Asszonyom!

Fájdalom, hogy Franci elment – egyetemi pályánkat az ő szellemi-emberi útmutatásával kezdő közösségünkben így hívtuk –, most csatlakozott az őt megelőzőkhöz (Bencze Jóskához, Szabó Jóskához...) ⁸⁰. Ő volt baráti közösségünknek emberi, hivatásbeli, politikai és jogi-etikai értékek dolgában a mérték, szívesen vett tekintély, szóval része lett személyiségünknek.

Nemes szeretetének ereje mindig velünk volt, bármerre is vitt életünk, s ez biztosan velünk marad, miként életműve-alkotása is a tanítványok generációiban, akik most gyászolva és mély hálával gondolnak rá.

A Gondviselés adjon erőt családjának-szeretteinek az őket különösen ért veszteség elviseléséhez.

Szívélyes köszöntéssel

Mádl Ferenc

⁷⁸ Benedek Ferenc 2007. február 15-én hunyt el. Temetése 2007. március 2-án volt a Pécsi Központi Temetőben.

⁷⁹ A levél szövegét a könnyebb olvashatóság érdekében tagoltam, és mindenhol kiraktam a megfelelő írásjeleket. Változtatás nélkül megőriztem azonban a kis- és nagybetűket. A levél eredeti szövege a tanulmányban közölt fotón látható.

⁸⁰ Bencze József – a mohácsi bíróság egykori elnöke, később a PTE ÁJK Római Jogi Tanszékének címzetes adjunktusa – és Szabó József ügyvéd Mádl Ferenc évfolyamtársai voltak a pécsi jogi karon (lásd például: PTE EL VIII.202.c. 237. d. Ösztöndíj kifizetési jegyzék az I–IV. évfolyamú hallgatók május havi ösztöndíjáról. Pécs, 1952. április 21.). Bencze József 2003-ban, Szabó József 2004-ben hunyt el. Bencze tudományos pályafutására lásd: JUSZTINGER – PÓKECZ KOVÁCS 2013. 78. Szabó József halálára: Új Dunántúli Napló, 2004. augusztus 10. 12.

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG
VOLT ELNÖKE

Bp 2007. 2. 28.

Kélyen tisztelt Asszonyom!

Fajdalom, hogy Joanni elment - egyetemi pályámat az ő szellemi emberiségének utóéletével kezdő köznevelésben így hívják - mert csatlakozott az öt nyugdíjas (Bencze József, Szabó József...). Ő volt barchi köznevelésnek ember, hivatalbéli, politikai és jogi-ethikai értékek olgában a mestek, szívesen vett tekintély, szóval része lett személyiségünknek, nemcsak szellemünk eszéig mindig velünk volt, bármire is ott éltünk, és ez biztossá velünk marad, mint akitől életünk-alkotása is a tanítványok generációjában, akiket az ő gondolatok és nagy kedvvel gondoltak rá. A gondviselés adjon esőt családjaink-szerető teinek az őt követően ezt a részét elviselethez.

Szívvelyes köszönettel
Kállósan

4. kép - Mádl Ferenc kondoleáló levele Benedek Ferenc özvegyének

KÉPJEGYZÉK

1. kép Benedek Ferenc szobra a pécsi jogi kar épületében. A szerző felvétele.
2. kép Mádl Ferenc volt köztársasági elnök. A fotó 2009-ben készült a volt Köztársasági Elnök irodájában. Réthátiné Serly Katalin hozzájárulásával.
3. kép A joghallgató Mádl Ferenc és barátai túráznak a Mecsekben, 1952. tavasz. A család tulajdonában, Mádl András hozzájárulásával.
4. kép Mádl Ferenc kondoleáló levele Benedek Ferenc özvegyének. A család tulajdonában, Mádl András hozzájárulásával.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- HUNG Hungaricana Közgyűjteményi Portál
- ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Tanácsának ülései (1940–1974) https://library.hungaricana.hu/hu/collection/egyetemi_jegyzokonyvek_elte_ET/ [2002.06.20.]
- HU PMKL Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára
IV.187. Léh István (1890–1983) hagyatéka (1910–1980)
- MNL VeML Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára
VIII.293. Szentkirályszabadjai r.k. elemi népiskola iratai (1907–1947)
- AL Magyar Tudományos Akadémia Akadémiai Levéltár
V.102. Az MTA Testülete, II. Filozófiai- és Történettudományok Osztálya (1950–2006)
V.109. Az MTA Testülete, IX. Gazdasági és Jogtudományok Osztálya (1959–1983)
VII.200. Tudományos Minősítés, Tudományos Minősítő Bizottság (1952–1995)
- PTE EL Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár
VIII.202.c. PTE (majd JPTE) Állam- és Jogtudományi Kar iratai, Tanulmányi iratok (1947–1999)
- KSH 1932 *Az 1930. évi népszámlálás adatai. 1. Demográfiai adatok községek és külterületi lakotthelyek szerint.* Budapest, 1932

DOKUMENTUMOK A MÁDL-CSALÁD TULAJDONÁBAN

- 154/1955. számú házassági anyakönyvi kivonat.
Cserháti Ferenc: Búcsúzó Mádl Ferencről. Kézirat, 1995.
Mádl Antal: Életemről szóló vallomásaim. Kézirat, [1982].

- Mádl Ferenc egyetemi leckekönyve.
Mádl Ferenc gimnáziumi leckekönyve.
Mádl Ferenc köszöntő levele Benedek Ferenc 75. születésnapjára.
Mádl Ferenc levele Albert Ehrenzweignek, 1970. január 5.
Mádl Ferenc levele Benedek Ferencnek 75. születésnapja alkalmából, 2001. február 8.
Mádl Ferenc: [Mozaikok]. Megtörtént történetek üzenete... Kézirat, 2010.
Mádl Teréz visszaemlékezése édesapja születésének 110. évfordulóján. Kézirat, 2013.

SAJTÓFORRÁSOK

- Dunántúli Napló, 1981–1986
Magyar Nemzet, 2000–2011
Új Dunántúli Napló, 1998–2004

INTERJÚK

- Interjú Béli Gáborral, 2021. március 30. Készítette: Domaniczky Endre.
Interjú Bruhács Jánossal, 2021. május 5. Készítette: Domaniczky Endre.
Interjú Schillinger Erzsébettel, 2021. június 28. Készítette: Domaniczky Endre

FILM

- OPLATKA András: *Vendégségben Mádl Ferenc köztársasági elnöknel* (portréfilm), 2002. (<https://nava.hu/id/1192528>) [2021.11.28.]
Ez itt a kérdés: 10 éve hunyt el Mádl Ferenc, 2021. május 28. www.youtube.com/watch?v=amTinIdIXBw [2022.01.11.].

IRODALOM

- BASA 1988 BASA Ildikó: NSZK–magyar jogásznapiok. *Jogtudományi Közlöny* 43. (1988):9. 539–543.
- BENEDEK 1980 BENEDEK Ferenc: A római jog. In: *Fejezetek a pécsi egyetem történetéből*. Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1980. 254–265.
- BORIÁN 1989 *Emlékkönyv a veszprémi Kegyestanítórendi Gimnázium alapításának 275. évfordulójára*. Szerk. BORIÁN Tibor. Budapest, 1989.
- BÓDY– CIEGER 2004 „Hagyni kell történni a sorsot”. Sólyom Lászlóval beszélget BÓDY Zsombor és CIEGER András. *Századvég* 31. (2004):1. 133–175.
- CSIZMADIA 1980a CSIZMADIA Andor: A jog- és államtudományi kar (1923–1951). In: *Fejezetek a pécsi egyetem történetéből*. Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1980. 35–64.
- CSIZMADIA 1980b CSIZMADIA Andor: A Pécsi Tudományegyetem állam- és jogtudományi kara (1951–1973). In: *Fejezetek a pécsi egyetem történetéből*. Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1980. 65–81.
- DOMANICZKY 2021a DOMANICZKY Endre: Mádl Ferenc az Akadémián. Az első tizenöt év (1956–1971). Kézirat, 2021.

- DOMANICZKY [2021b] DOMANICZKY Endre: 95 éves lenne „Benedek Franci”. Mádl Ferenc gratuláló levele Benedek Ferenc 75. születésnapja alkalmából. *Jura* 28. (2021):4., megjelenés alatt.
- DOMANICZKY [2022] DOMANICZKY Endre: Gál Gyula (1926–2012) nemzetközi jogász halálának tizedik évfordulóján. *Jura*, megjelenés alatt.
- DOMANICZKY s. a. DOMANICZKY Endre: Mádl Ferenc a pécsi jogi karon. *Jogtörténeti Szemle*, megjelenés alatt.
- FABÓ 1986 FABÓ Tibor: Állami immunitás és kárfelelősség – Kecskés László kandidátusi értekezésének vitája. *Jogtudományi Közlöny* 41. (1986):6. 309–310.
- FARKAS 1952 FARKAS Domonkos: A végzett egyetemi és főiskolai hallgatók elosztásának tapasztalatai. *Felsőoktatási Szemle* 1. (1952):9. 432–437.
- GÁL 2006 GÁL Gyula: Ötvenhatos emlékeim. In: *Tanulmányok az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára*. Szerk. ÁDÁM Antal – CSERESNYÉS Ferenc – KAJTÁR István. Pécs, 2006. 121–139.
- HORVÁTH 2021 *Zalai Bírói Archontológia 1872–2020*. Szerk. HORVÁTH Zsolt. Zalaegerszeg, 2021.
- JUSZTINGER – PÓKECZ KOVÁCS 2013 JUSZTINGER János – PÓKECZ KOVÁCS Attila: Római Jogi Tanszék. In: *A Pécsi Jogi Kar 90 éve*. Szerk. ÁDÁM Antal. Pécs, 2013. 71–86.
- KECSKÉS 2013 KECSKÉS László: A polgári jog oktatása és kutatása a Pécsi Jogi Karon. In: *A Pécsi Jogi Kar 90 éve*. Szerk. ÁDÁM Antal. Pécs, 2013. 195–226.
- KISLÉGI 1979 KISLÉGI Nagy Dénes: Életpályám emlékei. Pécs, 1979.
- MARX 2006 MARX Gyula: Az én 1956-om. In: „*Sívó évek alján*”. *Történetek az ötvenes évekből*. Szerk. BÉRES Katalin. Zalaegerszeg, 2006. 87–121.
- MÁDL 1967 MÁDL FERENC: Nemzetközi kollokvium a jog és a gazdaságosság kérdéséről. Pécs, 1966. szeptember 16–17. *Állam- és Jogtudomány* 10. (1967):1. 135–143.
- MÁDL 1977 MÁDL Ferenc: Nizsalovszky Endre (1894-1976). *Jogtudományi Közlöny* 32. (1977):1. 1–3.
- MÁDL 1988 MÁDL Ferenc: Az Európai Gazdasági Közösség és Magyarország. A nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogának egy új fejezetéhez. *Jogtudományi Közlöny* 43. (1988):8. 441–449.
- MÁDL 1995a MÁDL Ferenc: *Az európai örökség útjain. Beszédék, előadások, tanulmányok, interjúk 1990–1994*. Budapest, 1995.
- MÁDL 1995b MÁDL Ferenc: A kultúra jövője az európai integrációban. *Magyar Szemle* 4. (1995):5. 479–500.

- MÁRAI 1991 MÁRAI Sándor: Az olvasásról. In: *Füveskönyv*. Budapest, 1991. 36–37.
- MIKE 2010 MIKE Valéria: *Mike (Mádl) János és kora (1905–1981)*. Budapest, 2010.
- ÓRIÁS 2006 ÓRIÁS Nándor: *Emlékeim töredékei*. Pécs, 2006.
- POLYÁK 2014 POLYÁK Petra: Az Erzsébet Tudományegyetem névváltozatai. *Per Aspera ad Astra* 1. (2014):1. 115–137.
- PÓKECZ KOVÁCS 2008 PÓKECZ KOVÁCS Attila: Benedek Ferenc (1926–2007) életműve. *Jura* 24. (2008):2. 183–196.
- RUDOLF 1967 RUDOLF Lóránt: Nemzetközi kollokvium Pécsen a munkajog és a polgári jog kapcsolatáról a gazdaságossággal. *Jogtudományi Közlöny* 22. (1967):5. 322–330.
- SZÁSZ 1955 SZÁSZ Iván: Második országos jogász diákköri konferencia. *Jogtudományi Közlöny* 10. (1955):5. 318–320.
- TMB 1964 A Tudományos Minősítő Bizottság hírei. *Magyar Tudomány* 71. (1964):7. 473–474.
- TORGYÁN 2005 TORGYÁN József: *Antalltól Orbánig*. Budapest, 2005.
- VILÁGHY 1955 VILÁGHY Miklós: Az egyetemi vezetők kádermunkájáról. *Felsőoktatási Szemle* 4. (1955):2. 49–58.